

Сухомлинська Ольга

доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України,
головний співробітник ДНПБ України
імені В. О. Сухомлинського,
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-2033-285X
e-mail: 2991946@ gmail.com

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ЗАХИСНЕ ВИХОВАННЯ: СЬОГОДНІШНІ РЕФЛЕКСІЇ

Анотація. Стаття присвячена актуальним питанням допомоги і захисту дітей в умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну з позицій історико-педагогічного підходу. Розкрито досвід минулого, в якому збереглися корисні і плідні ідеї, співзвучні нинішнім досі не відрефлексованим проблемам, які ще не стали здобутком суспільної свідомості. В історико-педагогічному контексті розглянуто появу терміну «лікарська педагогіка» (Німеччина, 1861), як такий, що поєднує медичні знання з педагогікою, спрямованою на застосування допомоги дітям, які мають проблеми у фізичному, інтелектуальному і соціальному плані. Зазначено, що впродовж ХХ століття лікарська педагогіка, розвиваючись, трансформувалася в дефектологію/спеціальну педагогіку, відділившись від загальної педагогіки. У кінці того ж століття вона поступово дрейфувала (рухалася) до гуманізації і демократизації організації побуту і навчання дітей з відхиленнями. У статті названі і коротко охарактеризовані видатні особистості, що стояли біля витоків цих процесів: Р. Штайнер, Януш Корчак, М. Монтессорі, К. Галіган. Основна ж увага приділена розкриттю і аргументації внеску Василя Сухомлинського в освіту і виховання «інших» дітей – від застосування терміну «захисне виховання» як збереження психіки дитини від тривожностей агресії оточуючого світу до розробки методів і засобів їх підтримки. У статті називаються такі: індивідуальний підхід, забезпечення вітальних потреб, розвиток материнської і батьківської педагогіки, створення атмосфери доброзичливості й підтримки, піклування. Розкрито методи, запропоновані педагогом: прогулянки на природі, Школа під Голубим небом, музикування, малювання, літературна творчість тощо. Виявлено, що окремою темою у творчості педагога виступають морально-етичні бесіди на тему життя і смерті, що мають нині особливе значення. Робиться висновок про важливість включення спадку В. Сухомлинського як складового комплексного підходу до захисту і підтримки дітей у сучасних травматичних умовах.

Ключові слова: лікарська педагогіка, захисне виховання, піклування, опіка, кризовий стан, травмоване дитинство, В. Сухомлинський, індивідуальний підхід, методика.

Постановка проблеми. Відзначаючи 105 років від дня народження Сухомлинського, ми свідомі того, що ця дата є певною віхою у життєписі педагога, як і всіх нас. Адже кардинально змінилися обставини, в яких проходить наша життєдіяльність, складається наше повсякденне життя – це воєнний стан, спричинений російсько–українською війною, яка змінила все у нашому житті, в тому числі і науковому. Вона призвела до появи великої кількості переміщених осіб, біженців, дитячих смертей, насильницької депортації дітей до ворожої країни, життя на окупованих територіях, а також навчання дітей під обстрілами, в укриттях... І цей скорботний перелік можна продовжувати.

Сьогодні більше, ніж будь-коли за нашого життя, живемо в умовах плинності, невизначеності, катаклізмів, викликів і трагедій, коли важко говорити про оптимістичність, позитивність, які мають бути притаманними дитинству. Але мусимо не лише говорити, а й діяти відповідно, звертатися до цих пекучих проблем, віднаходити шляхи до сердець наших дітей, переляканих, знервованих, психічно і фізично виснажених, часто голодних. З кожним днем все більше розгортається рух з підтримки дитинства, в якому беруть участь всеукраїнські, регіональні, міжнародні організації, психологи і педагоги, соціальні працівники, лікарі та інші фахівці. Ми ж відповідно до нашої теми звертаємося до напрацювань і досвіду минулого, до позицій і пропозицій/думок знакових педагогів з метою знаходження корисних і плідних ідей для збагачення педагогічного досвіду і його застосування у своїй діяльності. Нині з усіх перелічених тем і проблем, які пов'язані з дитинством, з одного боку, а з іншою – з Василем Сухомлинським, найактуальніші ті, що відповідають на питання – як, у який спосіб полегшити життя і навчання дітей, обпалених війною. Мова йде про ідеї лікарської педагогіки як захисної, підтримувальної, гуманістичної, до якої творча спадщина В. Сухомлинського має безпосереднє відношення.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Вивчення джерел та матеріалів з предмета нашого дослідження показало, що й донині в педагогічній та історико-педагогічній науці практично не застосовується термін «лікарська педагогіка» як окреме педагогічне поняття. Натомість лікарська педагогіка розвивається як окремий напрям медичної науки, як складова клінічної практики лікарів та в підготовці майбутніх медичних працівників (І. Маража, Г. Мороховець, І. Тельнюк та ін.). Ідеї лікарської педагогіки посідають певне місце як складові корекційної педагогіки, зокрема в Інституті спеціальної освіти ім. М. Д. Ярмаченка НАПН України, де в часописах «Освіта осіб з особливими потребами» та «Особлива дитина» висвітлюється стан справ і розвиток відповідної тематики і проблематики. Актуальним питанням корекційної педагогіки присвячує свої сторінки і збірник наукових праць «Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки), що видається в Кам'янці–Подільському. Однак перераховані видання зосереджують свою увагу саме на спеціальній педагогіці. Найближче до лікарської педагогіки наблизилась, на нашу думку, інклюзивна педагогіка (І. Демченко, А. Колупаєва, О. Мартинчук, З. Шевців) як «новітня галузь знань теорії і практики спільного навчання й виховання дітей та молоді з особливими

освітніми потребами зі своїми ровесниками з типовим розвитком у загальноосвітніх та професійних закладах освіти в аудиторних та позааудиторних умовах» (Демченко, 2020). Але дослідження цих та інших авторів досить мало приділяють уваги історико-педагогічним аспектам цієї тематики. Найбільше матеріалів з нашої проблеми віднайдено у збірнику матеріалів XII Міжнародних і XXIX Всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю. Шлях до серця дитини в травматичних ситуаціях життя» (2022), де у ряді статей (Н. Грона, Н. Калініченко, О. Міхно, Т. Янченко та інш.) висвітлюються різні аспекти спадщини Василя Сухомлинського, присвяченій навчанню і вихованню дітей з ментальними розладами, важким дітям, підходам до виховання в травматичних умовах життя і т. ін. (Збірник статей Сухомлинський 2022 р.pdf).

Метою ж нашої статті є розкриття ставлення В. Сухомлинського до «інших» дітей, висвітлення його методики, розгляд його ідей в контексті розвитку лікарської педагогіки як педагогіки для всіх.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лікарська педагогіка як спеціальний термін з'явилася в 1861 р. в працях німецьких педагогів І. Георгенсомі Г. Дейнхардом, які надали їй окремий статус (окреме місце) в системі загальної педагогіки, і поклали в їх основу медичну науку, яка охоплювала необхідну допомогу дітям, спираючись на традиційну педагогіку (Мартинчук, 2016). Але з плином часу лікарська педагогіка почала розробляти і застосовувати особливі прийоми та методи навчання й виховання дітей, які мали фізичні, психічні та соціальні порушення і вади, та оформилася до кінця століття як дефектологія, спеціальна педагогіка. Відокремившись, вона стала окремим напрямом педагогічної науки з розгалуженою системою спеціальних лікувально-підтримувальних закладів для дітей. І на початку ХХ століття з лікувальної педагогіки вона не використовує цей термін, перетворюється в дефектологію – у вітчизняній термінології.

На початку ХХ століття в першу чергу в зарубіжній педагогіці почався рух до повернення гуманістичного оцінювання вразливого дитинства в структуру педагогічної науки. Назвімо перш за все Рудольфа Штайнера (2015) з його «Курсом лекцій з лікувальної педагогіки», який складається із записаних слухачами 12 лекцій, прочитаних у 1924 р. Згадаємо в цьому контексті і Януша Корчака (2016), який, опікуючись дітьми з соціально-психологічними проблемами, розглядав лікувальну педагогіку як систему подолання негативних і формування позитивних якостей особистості. Доречно буде назвати й ім'я Марії Монтессорі, яка вибудувала свою педагогічну систему, відштовхуючись від спостережень за дітьми з особливостями розвитку.

У ранньорадянський період, тобто до 1930-х років, питаннями особливого дитинства опікувалася педологія як інтегрована наука про розвиток дитини, створюючи лікарсько-педагогічні кабінети, де не лише вивчала, а й розробляла методики їхньої підтримки. Але, починаючи з 1930-х років, коли педологія була заборонена, дітьми з відхиленнями стала займатися дефектологія, яка виділила дітей з вадами в окрему групу й ізолювала їх у спеціальних навчальних закладах, що мали закритий характер і всіляко обмежували їхні права.

Такий стан справ продовжувався досить довго. Сучасні дослідники відзначають, що в 1960-х роках саме Василь Сухомлинський започаткував *захисну і піклувальну педагогіку* як систему, спрямовану на подолання негативних впливів і формування позитивного середовища для особистості школяра, який потребує особливої уваги, особливої методики виховання. Він розробив власну систему шкільної педагогіки, що спирається на розвиток емоційної сфери і творчих сил кожної особистості в умовах колективної співдружності на основі етико-естетичних цінностей, інтересів, потреб, спрямованих на творчу працю дітей. Його система включає в себе такі інваріанти, як довіра й повага до дитячої особистості, особливо до дитини, яка має проблеми («важкі діти»), виховання без покарань; погляд на навчальну діяльність як на насичений творчими відкриттями процес пізнання й самопізнання, роль слова і особистості вчителя у виховному процесі. Часте звернення до дітей з проблемами, травмами різного роду вивело В. Сухомлинського в ряди відомих педагогів-гуманістів, які мають актуальне значення в умовах неоголошеної війни, катаклізмів, конфліктів, плинного травматичного сьогодення.

Перш за все зазначимо, що Василь Сухомлинський ввів у педагогічну науку термін *захисне виховання* як такий, що оберігає здоров'я, психіку дитини. У нього йдеться перш за все про дітей з проблемами фізичного і розумового розвитку: «Я бачив сенс свого життя в тому, щоб рятувати і захищати цих дітей. Так, рятувати і захищати... Так, їх потрібно постійно захищати, тому що вони легко вразливі...» («Обережно: дитина. В. О. Сухомлинський про важких дітей, 2008). Провідна його ідея щодо «інших» дітей – це не ізолювати, не зачинити їх у спеціальних закладах, а вибудувати в загальноосвітніх школах відповідну методіку: «... для навчання і виховання таких дітей потрібні особливі заходи, потрібний тонкий, делікатний індивідуальний підхід. Головне – не допустити, щоб ці діти переживали свою «неповноцінність», запобігти появі в них байдужого ставлення до навчальної праці, не притупити у них почуття честі й гідності. Вчити і виховувати цих дітей треба у масовій загальноосвітній школі; створювати для них якісь спеціальні навчальні заклади немає потреби» (Сухомлинський, 1976).

Він широко розглядає цю проблему, наголошуючи на необхідності розроблення в рамках *захисної педагогіки* не лише *батьківської педагогіки*, а й в першу чергу *«материнської»*: «Необхідна не лише батьківська педагогіка, але й педагогіка більш часткова – материнська», адже «з матері, з її обіймів, поцілунків, ... з ласкавим, піклувальним, тривожним і мудрим виразом материнських очей...» (Сухомлинський, 2008, с. 252). починається виховання.

Щодо материнської педагогіки, то тут його ідеї перегауються з піклувальною етикою, яку розвиває з початку 1980-х років американська філософія Керол Галліган. Вона обстоює думку про те, що жіноча моральність спирається на жіночу ідентичність і спрямована на підтримку взаємозв'язку між людьми на основі любові, самовідданого піклування про іншого і розуміє цю самовідданість як практичну діяльність (Galligan, 1982).

Висвітливши цей контекст, звернемося власне до ідей В. Сухомлинського про «інших» дітей, які, на його переконання, витікали перш за все з вад

фізичного розвитку дитини. Він найперше дбав про забезпечення *вітальних, фізичних* потреб дитини: повноцінне харчування, одяг, достатній відпочинок, перебування на свіжому повітрі, спостереження за його психічним і фізичним станом здоров'я, забезпечення «душевної рівноваги» («Серце віддаю дітям», «Народження громадянина»). Ці положення залишаються пріоритетними будь-коли, а особливо в наших кризових умовах.

З цієї константи випливає необхідність *індивідуального підходу* до кожної дитини. Сьогодні українське дитинство перебуває в різних умовах воєнного стану: майже на лінії фронту, в тимчасово окупованих територіях, у відносно безпечних умовах. Тобто соціальні, зовнішні умови починають відігравати вирішальну роль в організації і змістовому наповненні виховного процесу, і саме вони мають стати основою розробки індивідуальної виховної траєкторії. І нині актуально звучать слова, написані педагогом в 1963 році: «Чи все ми робимо для того, щоб знайти шлях до серця дитини? Кожна матір, кожен батько розмовляють зі своїми дітьми наодинці. Душа кожної дитини – неповторний світ думок, почуттів. А ми в школі маємо справу переважно з колективом. Чи не тому так часто трапляються невдачі, що ми не можемо знайти шляху до кожного дитячого серця. Немовби користуємось одним і тим же ключем, маючи справу з сотнями замочків, у кожного з яких – свій секрет» (Сухомлинський, 1963).

Сьогодні в рази зростає *значення постаті дорослого/учителя/вихователя*, батька/матері, дідуся або бабусі, які знаходяться поряд з дитиною і виступають не лише основними комунікаторами, а й «зв'язковими» між дитиною і зовнішнім світом. Ми ж ведемо мову про учителя, вихователя. Від його вміння проникати у внутрішній світ дитини, налагоджувати довірливі, інтимні/особистісні контакти залежить її душевне благополуччя. В. Сухомлинський зазначає: «Сумні очі дитини – що може бути тяжчим у складному процесі виховання. Якщо в дитячому серці горе, вона тільки й того, що присутня в класі. Вона – як туго напнута струна: доторкнешся необережно – заподієш біль. Кожна дитина переживає лихо по-своєму: одну приголубиш – і їй стане легше, іншій ласкаве слово завдає нового болю. Педагогічна майстерність у таких випадках полягає насамперед у людській мудрості: вмій щадити зболіле серце, не завдавай вихованцеві нового горя, не торкайся ран його душі... Найголовніше для вчителя – це передовсім бачити дитяче горе, тугу, страждання. Бачити і відчувати дитячу душу» (Сухомлинський, 2012). Потрібен час, щоб знайти у кожному характері вихованця «ключ, що дозволяє впливати на найчутливіші ділянки його розуму, серця і волі, і, таким чином, продовжувати з року в рік нелегку, навіть дуже складну, але благородну справу виховання» (Сухомлинський, 2008).

З цих слів випливає ще одна виховна константа, дуже важлива, як на мене, – це неперервність процесу, постійні й багаторазові зусилля у створенні і підтримці комфортного, дружнього до дитини середовища. Нині користуються значною популярністю різні проєкти, заходи, разові акції, присвячені дітям. Це добре, але вони, на наш погляд, не вирішують проблеми. «Із року в рік, із року в рік» – ось ключова теза для розуміння підходів В. Сухомлинського до виховання взагалі і до цієї проблеми зокрема.

Окресливши контури захисного, піклувального виховання, В. Сухомлинський пропонує методика, технології, які спрямовані на його здійснення, настворення захисного природного середовища, що включає прості на перший погляд речі: прогулянки на природі, свіжому повітрі – в саду, лісі, на березі річки чи ставка, в полі і на городі. Це і Школа під голубим небом, уроки мислення на природі, ознайомлення з «Книгою природи», подорожі земною кулею, «живий задачник», заняття в Кімнаті казки, на «Острові див», шкільні свята, куточки краси і т. ін. Головною умовою їх застосування є насичення учителем середовища позитивним емоційним змістом з широким використанням поезії, музики, народних казок і пісень; рухливими іграми, малювання, музикування, творча праця, в яких найактивнішу участь беруть діти, а дорослі пропонують і розвивають активності.

Серед усіх засобів і прийомів нині особливе місце посідає розроблений самим педагогом цикл бесід, що стосуються морально-етичних аспектів життєдіяльності дитини. І особливе місце у ньому посідають бесіди, присвячені таким надзвичайно складним явищам як питання життя і смерті людини. Найбільш повно це відображено у книзі «Як виховати справжню людину», де цій тематиці присвячено такі бесіди: «Що таке горе і як учити дитину долати його» (бесіда № 10), «Розуміння горя близької людини розвиває моральну пильність» (бесіда № 11), «Як вчити правильному ставленню до смерті» (бесіда № 12), «Людина має дорожити пам'яттю своїх попередників» (бесіда № 13), «Як вчити умінню осягати велику мудрість людської скорботи» (бесіда № 14), «Людина народжується, щоб залишити по собі слід» (бесіда № 15) (Сухомлинський, 1976). Ці бесіди не ввійшли в попередні видання, що були оприлюднені за радянських часів: в окреме видання 1975 року та в 2-ий том п'ятитомника (1976). Бесіди насичені відповідними до тематики оповіданнями, казками, притчами, які можуть бути використані у бесідах з дітьми.

Ми уже звертали до розкриття цього напряму творчої спадщини педагога у окремій статті, де зазначали, що своє «антропоцентричне, морально-етичне розуміння цієї теми з опорою на народні уявлення, традиційно-обрядові дії Сухомлинський виклав у своїх творах і впроваджував на практиці. В цілому, коли співставляти ставлення психологів, психоаналітиків до теми моральності як такої, яка безпосередньо стосується дітей, то концепція Сухомлинського багато в чому співпадає з їхніми міркуваннями. Вони спираються на індивідуальний підхід до дитини, особливо в цих питаннях, знання психологічного стану, ступеню довіри між дорослим і дитиною, здатності дитини до рефлексії, розвинутої її емоційно-почуттєвої сфери. Вона в багатьох своїх аспектах також співпадає з теологічним, християнським тлумаченням, особливо у втішанні, розраді, поясненні важливості співчуття, співпереживання і скорботи» (Сухомлинська, 2017).

Звичайно, ці тексти писалися педагогом, а нами аналізувалися зовсім в інші часи, а не зараз, коли безневинними жертвами стають самі діти й їхні молоді батьки, але і нині вони можуть сприяти налагодженню контактів із дітьми, що знаходяться в кризових, прикордонних ситуаціях.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Як видається, концепція Василя Сухомлинського про захисну педагогіку як складову комплексної,

інтегрованої дисципліни та розроблені ним шляхи, засоби та методи підтримки дітей, стануть в нагоді в процесі розробки комплексного підходу до захисту, підтримки дітей в сучасних травматичних умовах воєнного стану. Нині лікувальна педагогіка набуває поширення як складова клінічної практики лікаря, а ці педагоги говорили про необхідність розроблення лікувальної педагогіки як педагогіки для всіх дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Демченко, І. (2020). *Сутність поняття «інклюзивна педагогіка»*. URL: /extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/902/1/I (дата звернення 22.09.2023)

Збірник статей Сухомлинський 2022 р. pdf (дата звернення 22.09.2023) Мартинчук, О. (2016). Становлення і розвиток інклюзивної педагогіки як галузі педагогічного знання. *Актуальні питання колекційної освіти. Педагогічні науки*, Вип.7 (1), сс. 260–280.

Штайнер, Р. (2015). *Курс лекцій по лечебной педагогике*. Київ: Вид-во Наірі. 240 с.

Януш Корчак. (2016). *Як любити дітей*. 1-е видання. 1920 р. Харків, 208 с. «Обережно: дитина». В. О. Сухомлинський про важких дітей. (2008). Луганськ. Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». 264 с.

Сухомлинський, В. (1976). *Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості. Вибр. тв., в 5-т. Т.1*. Київ: «Радянська школа», сс. 5–208.

Galligan, C. (1982). *In a Different Voice. Psychological Theory and Women's Development*. Sam.

Сухомлинський, В. (1963). *Шлях до серця дитини*. Київ: Молодь. СС.86–87.

Сухомлинський, В. (2012). *Серце віддаю дітям. Нове прочитання*. Харків: Акта. СС. 384–385.

Сухомлинський, В. (1976). *Як виховати справжню людину*. Вибр. тв., в 5-т. Т.2, сс.149–418.

Сухомлинська, О. (2017). Дитина і питання про смертність: підхід Василя Сухомлинського. *Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. Пед. науки*. Вип. 5 (91), сс. 139.

REFERENCES

Demchenko, I. (2020). *Sutnist poniatia "inkliuzivna pedahohika"* [The Essence of the Concept of "Inclusive pedagogy"]. URL: /extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/902/1/I (data zvernennia 22.09.2023) [in Ukrainian]

Zbirnyk statei Sukhomlynskyi 2022 r. pdf (data zvernennia 22.09.2023) [in Ukrainian]

Martynchuk, O. (2016). Stanovlennia i rozvytok inkliuzyvnoi pedahohiky yak haluzi pedahohichnoho znannia. Aktualni pytannia kolektiinoi osvity [Formation and development of inclusive pedagogy as a field of pedagogical knowledge] *Pedahohichni nauky, Vyp.7 (1)*, ss. 260–280. [in Ukrainian]

Shtainer, R. (2015). *Kurs lektsyi po lechebnoi pedahohyke* [Course of Lectures on Therapeutic Pedagogy]. Kyiv: Vyd-vo Nairi. 240 s. [in Russian]

Yanush Korchak. (2016). *Yak liubyty ditei* [How to love children]. 1-e vydannia. 1920 r. Kharkiv, 208 s. [in Ukrainian]

“Oberezhno: dytyna”. V. O. Sukhomlynskyi pro vazhkykh ditei [“Beware of the child”. V.O. Sukhomlynskyi about difficult children]. (2008). Luhansk. Derzhavnyi zaklad “Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka”. 264 s. [in Ukrainian]

Sukhomlynskyi, V. (1976). *Problemy vykhovannia vsebichno rozvynutoi osobystosti* [Problems of Educating a Fully Developed Personality]. Vybr. tv., v 5-t.T.1. Kyiv: “Radianska shkola”, ss. 5–208. [in Ukrainian]

Galligan, C. (1982). *In a Different Voice. Psychological Theory and Womens Development*. Cam. [in English]

Sukhomlynskyi, V. (1963). *Shliakh do sertsia dytyny* [The Way to the Child’s Heart]. Kyiv: Molod. SS.86–87. [in Ukrainian]

Sukhomlynskyi, V. (2012). *Sertse viddaiu ditiam. Nove prochyttannia* [I Give my Heart to Children. A New Reading]. Kharkiv: Akta. SS. 384–385. [in Ukrainian]

Sukhomlynskyi, V. (1976). *Yak vykhovaty spravzhniu liudynu* [How to Raise a Real Person] Vybr. tv., v 5-t. T.2, ss.149–418. [in Ukrainian]

Sukhomlynska, O. (2017). *Dytyna i pyttannia pro smertnist: pidkhid Vasylia Sukhomlynskoho* [The Child and the Question of Mortality: Vasyi Sukhomlynskyi’s Approach.]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu im. Ivana Franka. Ped. nauky. Vyp. 5 (91), s. 139. [in Ukrainian]

VASYL SUKHOMLYNSKYI ON PROTECTIVE EDUCATION: NOWDAY’S REFLECTIONS

Olha Sukhomlynska

Doctor of Sciences (in Pedagogy), Professor,

Full Member of the National Academy of

Pedagogical Sciences of Ukraine,

Chief Researcher at the V. A. Sukhomlynskyi

State Library of Ukraine,

m. Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-2033-285X

e-mail: 2991946@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the topical issues of assistance and protection of children in the context of russia’s full-scale invasion of Ukraine from the standpoint of historical and pedagogical approach. The author reveals the experience of the past, which has preserved useful and fruitful ideas that are consonant with the current unreflected problems that have not yet become the achievement of public consciousness. The emergence of the term “medical pedagogy” (Germany, 1861) as one that combines medical knowledge with pedagogy aimed at helping children with physical, intellectual and social problems is considered in the historical and pedagogical context. It is noted that during the twentieth century, medical pedagogy

was transformed into defectology/special pedagogy, separating from general pedagogy. At the end of the same century, it gradually drifted towards the humanization and democratization of the organization of life and education of children with disabilities. The article points and briefly describes the outstanding personalities who were at the beginning of these processes: R. Steiner, Janusz Korczak, M. Montessori, K. Galligan. The main attention is paid to the disclosure and argumentation of Vasyl Sukhomlynskyi's contribution to the education and upbringing of "another" children - from the use of the term "protective education" as preservation of the child's psyche from anxiety and aggression of the surrounding world to the development of methods and means of their support. The article mentions the following: individual approach, meeting vital needs, development of maternal and paternal pedagogy, creating an atmosphere of friendliness and support, and care. The methods proposed by the teacher are described: walks in nature, School under the Blue Sky, music, drawing, literary creativity, etc. It is found that a separate theme in the teacher's work is moral and ethical discussions on life and death, which are of particular importance today. It is concluded that it is important to include the legacy of V. Sukhomlynskyi as part of a comprehensive approach to the protection and support of children in modern traumatic conditions.

Keywords: medical pedagogy, protective upbringing, care, guardianship, crisis state, traumatized childhood, V. Sukhomlynskyi, individual approach, methodology.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2023р.